

Noter

Eliterne – Gunner Lind

2m: Den politiske proces 1448-49: Jens E. Olesen, *Rigsråd - kongemagt - union: studier over det danske rigsråd og den nordiske kongemagts politik 1434-1449* (Aarhus: Universitetsforlaget i Aarhus, 1980), 379-98. Håndfæstninger: *Samling af danske Kongers Haandfæstninger og andre lignende Acter*, (København: Geheimearchivet, 1856; nyt oplag, 1974). Christian 1 s.43-46.

Hyldning: C. Paludan-Müller, *De første Konger af den Oldenborgske Slægt* (København: Reitzel, 1874; nyt oplag, 1971), 4. Trompeterne: Troels Svendsen og Mogens Andresen, *Royal Danish Orchestra: the world's oldest orchestral institution* (København: The Royal Danish Orchestra's Association, 2014), 252.

5ø: « les Royaumes de Poulogne Dannemarc & Suede [...] qui tiennent plus de l'Aristocratie que de la monarchie » Jean Bodin, *Les six livres de la republique* (Paris: Jacques du Puys, 1577), 202.

6ø: Philipp Korom, "Elites: History of the Concept," i *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2. udgave, red. af James D. Wright, 7. bind (Oxford: Elsevier, 2015).

6m: To startpunkter til eliteforskningen: Erik Jørgen Hansen og Mogens N. Pedersen, "Den Store Danske: elite," benyttet 7. oktober 2024, <https://lex.dk/elite>; Michael Hartmann, "Elites: Sociological Aspects," i *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* 7. bind., 2. udgave, red. af James D. Wright (Oxford: Elsevier, 2015), 396.

8ø: "Stand," i *Gammeldansk Ordbog* (<https://gammeldanskordbog.dk/>; Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2024); "Stand", *Ordbog til det ældre danske Sprog, 1300-1700* (København: Universitets-Jubilæets danske Samfund 1881-1907).

8n: Sprog: *Samling af danske Kongers Haandfæstninger*, 45, 50, 57, 63, 70, 81.

8n: En principiel analyse af stændersamfundet: Aksel E. Christensen, "Det danske stændersamfunds epoker," i *Festskrift til Astrid Friis*, red. af Svend Ellehøj (København, 1963; nyt oplag, genoptrykt i Danmark Norden og Østersøen 1976).

9n: Albert Fabritius, *Danmarks Riges Adel. Dens Tilgang og Afgang 1536-1936* (København, 1946), 14-15, 21-22, 24-25; Troels Dahlerup, "Danmark," i *Den nordiske adel i senmiddelalderen. Rapporter til det nordiske historikermøde i København 1971* (København, 1971).

10ø: Gunner Lind, "Hr. Oluf Parsbergs formaninger til sine sønner 1653," *Danske Magazin* 50 (2008), 349.

10n: En gennemgang af privilegierne i Henning Matzen, *Danske Kongers Haandfæstninger. Indbydelsesskrift til Københavns Universitets Aarsfest til Erindring om Kirkens Reformation* (København, 1889), 146-67.

11ø: Fabritius, 136-43.

11m: Rigsrådets skiftende sammensætning og praktiske funktionsmåde i hver ende af perioden: Olesen; J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste Dage. Danmarks Historie fra Christian IV's død til Enevældens Indførelse* (København, 1894 (optryk 1969)).

12ø: Stændernes tal: E. Ladewig Petersen, *Fra standssamfund til rangssamfund 1500-1700* Dansk social historie 3 (København: Gyldendal, 1980), 120. Adelsens antal efter 1500: Svend Aage Hansen, *Adelsvældens Grundlag. Studier fra Københavns Universitets Økonomiske Institut* 6 (København: Gad, 1964), 312. Den senmiddelalderlige adels afgrænsning: Troels Dahlerup, "Lavadelens krise i dansk senmiddelalder," *Historisk Tidsskrift* 12. rk. 4 (1969); Frederik Lynge Vogensen, "Velbyrdige og beskedne mænd. Stand og status i dansk senmiddelalder," *ibid.* (2018).

12m: Uligheder i adelen er behandlet i mange bidrag af Erling Ladewig Petersen, sammenfattende i Petersen, 187-99, 261-77, 348-64. Jordens fordeling Knud J.V. Jespersen, *Rostjenestetaksation og adelsgods. Studier i den danske adelige rostjeneste og adelens godsfordeling 1540-1650* Odense University Studies in History and Social Sciences 48 (Odense: Odense Universitetsforlag, 1977). Kritisk hertil Carsten Porskrog Rasmussen, "Adelens godsrigdom 1490-1660," i *Riget, magten og æren. Den danske adel 1350-1660*, red. af Per Ingesman og Jensen Jens Villiam (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2001).

12n: Gunner Lind, "Elites of the Danish Composite State, 1460-1864. Zones of fracture, mixing, and the struggle for hegemony," i *Zones of Fracture in Modern Europe: the Baltic Countries, the Balkans, and Northern Italy*, red. af Almut Bues (Wiesbaden: Harrassowitz, 2005), 115-21.

15ø: *Samling af danske Kongers Haandfæstninger*, 96.

16ø: V. A. Secher red., *Corpus Constitutionum Danicæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve Danmarks Lovgivning vedrørende 1558-1660* (København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 1887-1918), 4. bind., 462.

16n: William Christensen red., *Missiver fra Kongerne Christiern I's og Hans' tid* (Gad, 1912-14), 2. bind., 97-98, 401.

17n: Ibid., 1. bind., 164, 2. bind., 211, 43, 185, 94, 61.

18ø: Ibid.

19ø: Om iøjnefaldende forbrug Erling Ladewig Petersen, "Conspicuous Consumption: The Danish Nobility of the Seventeenth Century," i *Kwartalnik Historii Kultury Materielnej* (Warszawa, 1982); Karen Arup Seip, "Jordegods og gyldne kjeder," *Fortid og Nutid* 1998:2 (1998).

19n: Recessen 1547 (citeret): Aage Andersen red., *Den danske rigslovgivning 1523-1558* (København: Reitzel, 2015), 280. 1558: Secher red., bind. 1, 48-49. Om luksuslovgivning generelt: Leon Jespersen, "At være, at ville og at have: træk af luksuslovgivningen i Danmark i 15- 1600-tallet," *Temp: tidsskrift for historie* 1, nr. 1 (2010); Hanne Frøsig Dalgaard, *Luksusforordninger : 1558, 1683, 1736, 1783, 1783 og 1799: 6 artikler bragt i tidsskriftet Tenen* (Allerød: Dansk Tekstilhistorisk Forening, 2015).

19n: Secher red., 4. bind., 529-30.

21ø: Christensen red., 2. bind., 415.

21m: Krigsvæsenet før 1500: William Christensen, *Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede* (København: Gad, 1903), 284-374. I 1500-tallet: Emil Madsen, *Om Fodfolkets Udrustning i de danske Hære under Frederik II* (København, 1885); Emil Madsen, "Om Fodfolket i de danske Hære i det 16. Aarhundrede," *Historisk Tidsskrift* 7. rk. 1 (1897); Emil Madsen, *Studier over Danmarks Hærvæsen i det 16. Aarhundrede, 1-4 Militært Tidsskrift Tillægshæfte 27-30* (København, 1898); Emil Madsen, "Om Rytteriet i de danske Hære i det 16. Aarhundrede," *Historisk Tidsskrift* 7. rk. 1 (1898); Emil Madsen, "Om Artilleriet i de danske Hære i det 16. Aarhundrede," *Historisk Tidsskrift* 7. rk. 2 (1899); Emil Madsen, "De nationale Tropper samt Hærvæsenets Styrelse i det 16. Aarhundrede," *Historisk Tidsskrift* 7. rk. 5 (1904); Emil Madsen, "Christian III's Rustninger og krigerske Foretagender efter Grevens Fejde," *Militært Tidsskrift* 36, nr. Tillægshft. 2 (1907).

21n: Jon Olafsson, *Jon Olafssons Oplevelser som Bøsseskytte under Christian IV*, oversættelse Sigfus Bløndal Memoirer og Breve I, udg. af J. Clausen og P. Fr. Rist (København: Gyldendal, 1905), 93-94.

22m: Fejderne er udforsket i en række arbejder af Jeppe Büchert Netterstrøm: Jeppe Büchert Netterstrøm, "Bondefejder i Danmark 1450-1650," i *Feider og fred i nordisk middelalder*, red. af Erik Opsahl (Oslo: Fagbokforlaget, 2007); Jeppe Büchert Netterstrøm, "Den fejdende adelsmand, den voldelige bonde og staten-'terroristiske figurer' og 'antiterrorisme' i Danmark 1450-1650," i *Antiterrorismens Idéhistorie. Stater Og Vold Gennem 500 År* (Aarhus Universitetsforlag, 2007); Jeppe Büchert Netterstrøm, *Fejde og vold i Danmark 1400-1650* (Aarhus 2008: Historisk Afdeling, Aarhus Universitet, 2008); Jeppe Büchert Netterstrøm, "Biskop, borgerskab og adel: magtkampe og vold i 1400-tallets Aarhus," *Aarhus Stifts årbøger* (2010); Jeppe Büchert Netterstrøm, "Bønder og vold i Herlufsholm Birk. Vold og konfliktløsning i 1600-tallet," i *Det pryder vel en Ædelmand: Festskrift til Carsten Porskrog Rasmussen* (Dansk Center for Herregårdsforskning, 2010); Jeppe Büchert Netterstrøm, *Fejde og magt i senmiddelalderen: Rosenkrantzernes fejder med biskop Jens Iversen og Lage Brok 1454-1475* (Aarhus: Landbohistorisk Selskab, 2012).

22m: Den ny krigsmagt: Gunner Lind, *Hæren og magten i Danmark, 1614-1662* (Odense: Odense Universitetsforlag, 1994).

22n: Et billede af den sammensatte øvrighedsmagt og dens udfordringer i Hans Henrik Appel, *At være almuens mægtig. De jyske bønder og øvrigheden på reformationstiden* (Odense: Landbohistorisk Selskab, 1991). Birket: Henrik Lerdam, *Birk, lov og ret: birkerettens historie i Danmark indtil 1600* (København: Museum Tusculanum, 2004).

23n: Lind, *Hæren og magten*, 92-93, 501.

25ø: Om værnet: Jeppe Büchert Netterstrøm, *At forsvare til rette: værnsforholdet og bøndernes retslige stilling i Danmarks senmiddelalder 1400-1513* (Kerteminde: Landbohistorisk Selskab, 2003).

25m: Et billede af den sammensatte øvrighedsmagt og dens udfordringer i Appel. Birket: Lerdam.

25m: *Samling af danske Kongers Haandfæstninger*, 84.

25n: Lind, *Hæren og magten*, 70.

26m: Sebastian Olden-Jørgensen, "Statsceremoniel, hofkultur og politisk magt i overgangen fra adelsvælde til enevælde - 1536 til 1746," *Fortid og Nutid* 1996 (1996); Leon Jespersen, "Court and Nobility in Early Modern Denmark," *Scandinavian Journal of History* 27 (2002); Johan Grundtvig, "Christian IV's Hof- og Regeringspersonale 1596-1648," *Medd. fra Rentekammerarchivet* 1872

(1872); Johan Grundtvig, "Frederik II'dens og Formynderstyrelsens Hof- og Regeringspersonale 1558-96," *Medd. fra Rentekammerarchivet* (1873); Pernille Arenfeldt, "Frederik II's hof," i *Svøbt i mår. Dansk folkevisekultur 1550-1700* 1. bind., red. af Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus (København: C. A. Reitzel, 1999); Gunner Lind, "Fra vintønden til gratialprotokollen: Et strukturelt syn på det klientilistiske element i den danske kongemagt i 1600- og 1700-tallet," i *Vänner, patroner och klienter i Norden 900–1800*, red. af Lars Hermanson, et al., Ritsafn Sagnfræðistofnunar 39. bind., (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2007). Hoffet i krig: Lind, *Hæren og magten*, 30.

26n: Lind, "Oluf Parsbergs formaninger": 353, 56-57.

26n: C. F. Bricka og J. A. Fridericia red., *Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve 1589-1648* (København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1887-91), V. bind., 391.

27ø: Hans Chr. Wolter, *Adel og Embede. Embedsfordeling og karrieremobilitet hos den dansk-norske adel 1588- 1660* (København: Den danske historiske Forening, 1982), 69-74.

27ø: Om rejserne Vello Helk, "Den danske adels dannelsesrejser i Europa 1536-1660," i *Riget, magten og æren. Den danske adel 1350-1660*, red. af Per Ingesman og Jensen Jens Villiam (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2001).

27n: Jespersen: 139; Fabritius, 21-30.

28m: Godslotteriet, se Rasmussen.

28n: Gunner Lind, "Svigersønner. Køn og social reproduktion i den danske elite, ca. 1600-1800," *Den jyske historiker* 125 (2010), 99-102, 07-08.

29n: Lind, "Oluf Parsbergs formaninger ": 354. Opstigning ved forretningsdygtighed i egen interesse og kongelig tjeneste: Thelma Jexlev, "Fra bypatriciat til rigsrådsadel: Social mobilitet belyst ved eksemplet Eggert Frille," i *Riget, magten og æren. Den danske adel 1350-1660*, red. af Per Ingesman og Jensen Jens Villiam (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2001). Gæld og fallit hos adelen: Ole Fenger og E. Ladewig Petersen, *Adel forpligter....Studier over den danske adelige gældsstiftelse i det 16. og 17. århundrede* Det kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filol. Meddelelser 51:1 (København, 1983).

30ø: Lind, "Oluf Parsbergs formaninger ": 354.

30m: Kvinders vilkår i Inger Dübeck, *Kvinder, familie og formue. Studier i dansk og europæisk retshistorie* (København: Museum Tusculanum, 2003), 13-172. Adelige kvinder også Grethe Jacobsen, *Magtens kvinder: før enevælden* (København: Gad, 2022), kapitel 2.

31ø: Christensen red., *Missiver*, 2. bind., 180.

31m: De kvindelige lensmænd er behandlet i Jacobsen, kapitel 4.

31n: Lind, "Oluf Parsbergs formaninger ": 354. Rejserne Helk.

32ø: *Samling af danske Kongers Haandfæstninger*, 54, 64,78; C. O. Bøggild-Andersen, "Anne Lykke," i *Dansk Biografisk Leksikon*, benyttet 16. december 2024, https://biografiskeksikon.lex.dk/Anne_Lykke.

32n: De fleste sider af den adelige samler- og historiekultur er behandlet i Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus red., *Svøbt i mår. Dansk folkevisekultur 1550-1700* (København: C. A. Reitzel, 1999-2002).

33m: Visen om Tyge Krabbe A, Svend Grundtvig m. fl. red., *Danmarks gamle Folkeviser* (København, 1966-1976), III. bind., 658-59.

33n: Sebastian Olden-Jørgensen, "J raske Ridd're, Rigens Mænd Oc Kongens vel betro'de - Adelsideologi i lejlighedsdigtningens spejl," i *Svøbt i mår. Dansk folkevisekultur 1550-1700*, red. af Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus, 2. bind., (København, 2000).

34ø: S.M. Gjellerup, "Kejserlig Feltmarschal Henrik Holck. En biografisk Studie I," *Historisk Tidsskrift* 5. rk. 4 (1883), 649, 77.

34m: Kristian Erslev red., *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid* (København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1883-1890), 3. bind., s. 420-21. Om patriotismen og fædrelandet Gunner Lind, "Gamle patrioter. Om kærlighed til fædrelandet i 1600-tallets Danmark," i *Søfart. Politik. Identitet. Tilegnet Ole Feldbæk*, red. af Hans Jeppesen, Søhistoriske Skrifter 19. bind., (København: Falcon, 1996); Harald Ilsøe, "Danskerne og deres fædreland. Holdninger og opfattelser ca. 1550-1700," i *Fædreland og modersmål*, Dansk Identitetshistorie 1. bind., udg. af Ole Feldbæk (København: C. A. Reitzel, 1991).

34n: C.F. Bricka, "To Viser fra Svenskekrigen 1657-58," *Danske Magazin* 4. rk. 6 (1886), 59.

35ø: Ibid., 60.

35ø: Ibid., 64-65.

35n: Om den længere krise stadig Fridericia. Om den sidste, akutte krise: I denne serie Sebastian Olden-Jørgensen, *Svenskekrigene 100 danmarkshistorier*. (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018). Om statsomvæltningens politik C.O. Bøggild-Andersen, *Statsomvæltningen i 1660. Kritiske Studier over Kilder og Tradition* (København, 1936); Sebastian Olden-Jørgensen, "Den politiske proces på stændermødet 1660," *Historie Jyske Samlinger* ny rk. 20 (1993). Om den militære faktor Gunner Lind, "Den militære komponent i statsomvæltningen 1660," *Historisk tidsskrift* 112, nr. 2 (2012).

36n: Lind, *Hæren og magten*, 265.

38m: A. D. Jørgensen red., *Kongeloven og dens Forhistorie. Aktstykker udgivne af de under Kirke- og Undervisningsministeriet samlede Arkiver* (København: Reitzel, 1886), 44-45.

38n: *Copia aff K. Friderich den Tredie Hans Mayts. confirmerede oc forbedrede Kiøbenhaffns nye Privilegier med hosføyede augerede Vaben*, (København, 1661); *Copia aff de høy-berømmelige Privilegier, som Kong Friderich den Tredie haffuer giffvet sine samptlige Betiente her i Staden for deris i Beleyringen allerunderdanigste Troskab og Tapferhed*, (1661).

39ø: Rangforordning 25. maj 1671, Casper Peter Rothe red., *Kong Christian den Femtes skrevne Befalinger og Anordninger eller Reskripter for Dannemark, fra Høystsammes Regiærings lykkelige Begyndelse de 9den Februarii 1670 til Døds-Dagen den 25de Augusti 1699* (København, 1776), 118.

39n: Kgl. Betjentes privilegier 1679, Jacob Henric Schou red., *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve, som fra Aar 1670 til 1775 Aars Udgang ere udkomne, tilligemed et nøiagtigt Udtog af de endnu giældende, for saavidt samme i Almindelighed angaae Undersaatterne i Danmark og Norge* (København: Gyldendal, 1777), 1. bind., 123-25.

40m: Rangforordningerne er trykt mange steder, bl.a. Rothe red., 110-19; *Kong Christian den Femtes Forordninger og Aabne Breve, som paa Prent ere udgangne fra Lovens Publications Dato Indtil Høystbemeldte Hans Majestets dødelige Afgang den 25 Augusti 1699*, (København, 1737), 863-67; *Kong Christian den Siettes Allernaadigste Forordninger og Aabne Breve ... fra den 17. Octobr. 1730 til 1746* (København: Høpfner, 1730-46), bind. 1730 s. 49-56; *Kong Friderich den Femtes Allernaadigste Forordninger og Aabne Breve* (København: Høpfner, 1746-1765), bind.

1746 s. 17-22; *Kgl. Bekiendtgjørelse angaaende en Forandring i Rangforordningen, 12. august 1808*, (København, 1808).

40n: Hansen, kapitel 8-10.

41m: G. Kringelbach, "Nogle Bidrag til Rangsygens Historie i Danmark," *For Romantik og Historie* 4 (1870), 234-42.

41n: C. F. Bricka red., *Dansk biografisk Lexikon tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537-1814* (København: Gyldendal, 1887-1905), 1. bind., s. 46, XVII bind. s. 311.

42ø: Knud J. V. Jespersen, "For dyd, tro tjeneste og mandige bedrifter. De danske ridderordner og enevældens rangdelte samfund," i *Fra Korsridder til Ridderkors. Elefantordenens og Dannebrogordenens historie*, red. af Mogens Bencard og Tage Kaarsted (Odense: Odense Universitetsforlag, 1993); Tage Kaarsted, "Et udvortes tegn på erkendt borgerværd. Ordensvæsnets udvidelse," *ibid.*

43ø: Privilegierne er trykt Schou red., 1. bind., s. 69-90.

43n: Nils G. Bartholdy, "Adelsbegrebet under den ældre enevælde. Sammenhængen med privilegier og rang i tiden 1660-1730," *Historisk Tidsskrift* 12. rk. 5 (1971); Fabritius, 142-63; Gunner Lind, "Military and Absolutism. The Army Officers of Denmark-Norway as a Social Group and Political Factor, 1660-1848," *Scandinavian Journal of History* 12 (1987), 231; Erik Gøbel, *De styrede rigerne: Embedsmændene i den dansk-norske civile centraladministration 1660-1814* (Odense: Odense Universitetsforlag, 2000), 107-10.

43n: J. J. A. Worsaae red., *Kong Christian den Vtes Testamenter som Tillæg til Kongeloven* (København: Reitzel, 1860), 18.

44ø: Gøbel, 109-11.

44m: H. F. Bilsted, "Officers-Adel og "von"," *Militært Tidsskrift* XXXIII (1904); Gunner Lind, "Officer! - men gentleman? Jævne mænd som officerer i enevældens Danmark-Norge," i *Krig fra først til sidst. Festskrift til Knud J. V. Jespersen*, red. af Lars Bisgaard, et al. (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2006), 168-69, 78-79.

44n: Om det danske systems revolutionære karakter Gunner Lind, "Revolutionary Absolutism and the Elites of the Danish Monarchy in the Long Seventeenth Century," i *Monarchy Transformed:*

Princes and their Elites in Early Modern Western Europe, red. af Robert von Friedeburg og John Morrill (Cambridge: Cambridge University Press, 2017). Om det russiske rangsystem: Irina Reyfman, *Rank and Style: Russians in state service, life and literature* Ars Rossica (Boston: Academic Studies Press, 2012).

44m: Gunner Lind, "Den heroiske tid? Administrationen under den tidlige enevælde 1660-1720," i *Dansk Forvaltningshistorie I: Stat. Forvaltning og Samfund. Fra Middelalderen til 1901*, red. af Leon Jespersen og E. Ladewig Petersen (København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2000). Om militæret i staten Lind, "Military and Absolutism."

47n: Gøbel, 39, 42.

48ø: Fra 1731. Lind, "Officer! - men gentleman?", 170.

49ø: Helle Linde, "Marie Kofoed," *Dansk Kvindebiografisk Leksikon* (2021), https://kvindebiografiskeleksikon.lex.dk/Marie_Kofoed.

49m: Lind, "Svigersønner. Køn og social reproduktion i den danske elite, ca. 1600-1800."

49n: Om den tidligste industri O. J. Rawert, *Kongeriget Danmarks industrielle Forhold fra de ældste Tider indtil Begyndelsen af 1848* (København: Høst, 1850).

50m: Peter Henningsen, *I sansernes vold, bondekultur og kultursammenstød i enevældens Danmark* (Auning: Landbohistorisk Selskab, 2006), 325-44; Povl Bagge, "Bidrag til den sociale menneskeevurderings historie i Danmark under enevælden," *Historisk Tidsskrift* 11. r. III (1950-52). Sprogbrug søgt i <https://labs.statsbiblioteket.dk/smurf/>.

51n: Johann Günther August Placius og Ludolph Henric Lillie, *Joh. Günth. Aug. Placii Efter nu brugelig Maade vel indrettede Breve-Bog, i hvilken findes en tydelig og tilstrækkelig Underretning saa vel om Danske Breves og deres Skrive-Maades Beskaffenhed i Almindelighed, som om hvert Slags Breve i Særdeleshed; ikke mindre gives grundig Oplysning ved en Mængde af vel udarbejdede Exempler paa alle forekommende Leyligheder, tillige med de inden og uden paa Brevene nødvendige Danske og Franske Titulaturer* (København: Niels Hansen Møller, 1742), 13.

52m: Johan Werfel, *Dansk Brevbog indeholdende: Veiledning til at lære det Danske Sprog. Samling af Familie-, Venskabs-, Lykønskings-, Sørge- og Trøste-, Taksigelses- ... og Handels-Breve, Regler for det udvortes i Breve, ligesaa og vore Tiders Titulatur med Rangfølgen, Formularer til de almindeligste Documenter ...* (Kjøbenhavn: P. M. Liunge, 1795), 361-67.

52m: Søren Matthisen, *Compendium arithmeticum eller Wejviser: Hvor ved mand paa korteste og netteste maade kand ledsagis til Regnekonstens rette brug*, 7. gang til Trycken befordret. (København, 1721), 240, 71-72.

52n: Terkel Klevenfeldt, *Af Terkel Klevenfeldts Reise-Journaler 1741-45 Memoirer og Breve* 29, udg. af Jul. Clausen og P. Fr. Rist (København: Gyldendal, 1919), 180.

53m: *Kongelig dansk Hof- og Statscalender* (Altona / København, 1734-), 1804, 18, 46.

54ø: Citater efter forordningen af 1683, *Kongel. Forordninger og aabne Breve, Forbud, Paabud, Tractater, Ordonnancer, Reglementer &c. som ... Kong Christian den Femte fra sin kongelige Regierings Tiltrædelse udi Begyndelsen af Aaret 1670 indtil den Danske Lovs Publication 1683 paa Prent haver ladet udgaae*, (København: Wielandt, 1730), 885-97. Online på <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/forordning-om-klaededragt-bryllupper-barseler-og-giestebudde-13-marts-1683> <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/forordning-om-klaededragt-bryllupper-barseler-og-giestebudde-13-marts-1683> Om de skiftende tanker om luksus Mikkel Venborg Pedersen, *Luksus. Forbrug og kolonier i Danmark i det 18. århundrede* (København: Museum Tusculanum, 2013).

54m: V. A. Secher red., *Kong Christian den Femtis Danske Lov*, 2. udg. (København: Gad, 1911), sp. 285.

54n: Gunner Lind, "Uniform and Distinction: Symbolic Aspects of Officer Dress in the Eighteenth-Century Danish State," *Textile History* 41, nr. Supplement (2010); Karl Peder Pedersen, *Enevældens amtmænd. Danske amtmænds rolle og funktion i enevældens forvaltning 1660-1848* (København: Djøf, 1998), 350-53; Philip Mansel, "Monarchy, Uniform and the Rise of the Frac 1760-1830," *Past and Present* 96 (1982).

55m: Rigsarkivet, Giesegård Gods; Breve til og fra Anna Sophie Schack 1735-1760 (pakke 92). Citat fra oversekretær J. L. Holsteins brev af 11. juni 1756. Tak til seniorforsker Jørgen Mikkelsen som har udvalgt af korrespondancen.

55n: Om landboreformerne er der meget, men se Birgit Løgstrup, *Bondens frisættelse. De danske landboreformer 1750-1810* (København: Gad, 2015). Mit fokus på herre/tjener-forholdet er formet af Anette Faye Jacobsen, *Husbondret. Rettighedskulturer i Danmark 1750-1920* (København: Museum Tusculanum, 2008), 93-152. Statistik over ord fra søgning i periodens aviser i *Mediestream* (<http://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/>, 1666-).

56ø: Udskrivningens former: K. C. Rockstroh, *Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede* (København: Schønberg, 1909-26), 3. bind.

56m: Politimyndigheden: Henrik Stevnsborg, *Politi 1682-2007* (Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2010), 13-33. Byfogederne: Pernille Ulla Knudsen, *Lovkyndighed og vederhæftighed. Sjællandske byfogeder 1682-1801* (København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2001).

57n: Se artiklerne om de enkelte i Dansk biografisk Leksikon (1. udgave: Bricka red. Følgende udgaver i lex.dk)

58m: Fabritius, 60.

58m: Kgl. Betjentes privilegier 1679, Schou red., 1. bind., 123-25.

58n: Udnævnelsesprocedurer: Birgit Bjerre Jensen, *Udnævnelsesretten i enevældens magtpolitiske system 1660-1730* Administrationshistoriske Studier 12 (København: Gad, 1987). Hoffolk: Lind, "Fra vintønden til gratialprotokollen." Officersnavne: Gunner Lind, "Navn, stand, rang og slægt. Navneskik i en gruppe embedsmænd under enevælden," *Fortid og Nutid* 33:3 (1986).

59ø: Lind, "Military and Absolutism," 233.

59m: Om Christiansborg-hoffet Nils Bartholdy, "Paradeslottets hverdag," i *Christiansborg Slot*, red. af Kristian Hvidt, Svend Ellehøj og Otto Norn (København: Arnold Busk, 1975).

Bureaukratiseringen af nåden: Lind, "Fra vintønden til gratialprotokollen."

60m: Se nedenfor om trykkefrihed og opinion.

60m: Om stormen i den historiske erindring Sebastian Olden-Jørgensen, *Stormen på København 1659. Et københavnsk og nationalt erindringssted gennem 350 år* (København: Museum Tusculanum, 2011).

61m: Mindelitteraturen er fremsøgt via <https://soeg.kb.dk> Titlen er på et lille anonymt nyhedsblad. Festerne – også i Danmark – er beskrevet i Lars N. Henningsen, "Jubelfesterne 1749 og 1760-konge- og statsdyrkelse i Slesvig under enevælden," *Sønderjyske Årbøger* (2000).

61n: Ibid., 67-74; Erik Pontoppidan, *Patriotiske Betragtninger over Danske og Norske Mænds borgerlige Frihed under et arveligt og faderligt Enevolds-Regimente, fremlagte paa Jubel-Festen Anno 1760* (København: Godiche, 1760).

64m: Ole Feldbæk, "Fædreland og Indfødsret. 1700-tallets danske identitet," i *Dansk identitetshistorie 1: Fædreland og modersmål 1536-1789*, Dansk identitetshistorie udg. af Ole Feldbæk (København: C. A. Reitzel, 1991); Vibeke Winge, "Tyskerfejden 1789-1790. Den første nationale konfrontation," i *Dansk identitetshistorie 2: Et yndigt land 1789-1848*, red. af Ole Feldbæk (København: C. A. Reitzel, 1991); Vibeke Winge, "Dansk og tysk 1790-1848," *ibid.*, red. af Ole Feldbæk; Vibeke Winge, "Dansk og tysk i 1700-tallet," i *Dansk identitetshistorie 1: Fædreland og modersmål 1536-1789*, red. af Ole Feldbæk (København: C. A. Reitzel, 1991); Lind, "Elites of the Danish Composite State."; Gunner Lind, "Den tyske officer i den danske hær, 1660-1848," i *Staat - Militär - Gesellschaft. Festschrift für Jens E. Olesen zum 65. Geburtstag*, red. af Robert Oldach og Thomas Wegener Friis, Publikationen des Lehrstuhls für Nordische Geschichte 20. bind. (Greifswald, 2015).

65ø: Trykkefrihedsspørgsmålet har været genstand for omfattende forskning, gammel og ny. Nogle vigtige bidrag: Edvard Holm, *Nogle Hovedtræk af Trykkefrihedens Historie 1770-1773* (København, 1885); Harald Jørgensen, *Trykkefrihedsspørgsmålet i Danmark 1799-1848* (København: Munksgaard, 1944); Øystein Rian, *Sensuren i Danmark-Norge. Vilårene for offentlige ytringer 1536-1814* (Oslo: Universitetsforlaget, 2014); Henrik Horstbøll, Ulrik Langen og Frederik Stjernfelt, *Grov konføkt. Tre vilde år med trykkefrihed 1770-73* (København: Gyldendal, 2020); Claus Møller Jørgensen, *Trykkefrihed: nationalitet og politik i dansk guldalder* (København: Gjøellerup/Gad, 2023). Om opinionens opfattelse af sig selv, Jens Arup Seip, "Teorien om det opinionsstyrte enevælde," *Historisk Tidsskrift (Oslo)* 38 (1957).

65m: Lars Ilsøe, "Holberg og rangvæsenet," *Ludvig Holbergs skrifter*, https://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=Essays%2FRangvaesen_essay.page&brand=.

67ø: Claus Seidelin, *Apotheker Claus Seidelins Optegnelser om sit Levned 1702-1782 Memoirer og Breve 22*, udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist (København: Gyldendal, 1915), 207-08.

67m: Ludvig Wagner red., *Et Soldaterliv i forrige Aarhundrede* (Kolding: Konrad Jørgensen, 1880), 94.

70ø: Danmarks Riges Grundlov, 5. juni 1849 (Junigrundloven)," i *danmarkshistorien.dk*, benyttet 20 Jan 2020, <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/danmarks-riges-grundlov-af-5-juni-1849-junigrundloven/>.

70m: Kaarsted, 151.

<https://web.archive.org/web/20110716132330/https://www.borger.dk/Emner/samfund-og-rettigheder/fakta-om-danmark/det-danske-kongehus/Sider/rangfoelgen.aspx> fanget senest 26 nov. 2024.

71m: Pointen er hugget fra Karl Popper, *The Open Society and its Enemies* Princeton Classics 119 (Princeton: Princeton University Press, 2020), 120.

71m: Den optimistiske ønsketænkning i offentligheden er mesterligt behandlet i Seip. Bemærk, at man ofte møder den forkerte læsning: at enevælden faktisk *var* opinionsstyret. Det var en manipulerende smiger, der skulle gøre regeringen mest muligt lydhør (og ikke uden held).

72ø: Ulrik Kjær og Mogens N. Pedersen, *De danske folketingsmedlemmer. En parlamentarisk elite og dens rekruttering, cirkulation og transformation 1849-2001* (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2004), 142-67.

72m: N. Neergaard, *Under Junigrundloven. En fremstilling af det danske Folks politiske Historie fra 1848 til 1866, 1-2* (København, 1892), 1. bind., 306-11.

72m: Tim Knudsen, "Ministerialsystemet," i *Dansk Forvaltningshistorie* 1. bind., red. af Tim Knudsen og Ditlev Tamm (København: Jurist- og økonomforbundets forlag, 2000), 538-44.

72m: Opbakningen til økonomisk lighedspolitik sent i perioden, Rune Stubager m.fl., *Danske vælgere 1971-2015. En oversigt over udviklingen i vælgeres holdninger mv.*, 3. udg. (2016), 36, 37, 40.

72n: Hovedpointen i den klassiske tekst Robert Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens* Philosophisch-soziologische Bücherei 21 (Leipzig, 1911).

74ø: Om klassebegrebets stadige aktualitet Rune Stubager, "Danskernes klassebevidsthed 1954 og 2015: Plus ça change, plus c'est la même chose," *Politica* 49, nr. 2 (2017).

74m: Kendere vil vide, at der er to klassiske definitioner af "klasse" i videnskaben. Marx', der definerer klasse som bestemt af forholdet til produktionsmidlerne og anser det for at være den fundamentalt eneste relevante sociale kategorisering. Og Webers, hvor "klasse" stadig er en kategorisering ud fra placering i økonomien, mens andre kategoriseringer ("stand", "parti") kun er delvist afhængige og vigtigere i et aktørperspektiv. Jeg bruger ikke ordet i nogen af disse

betydninger, men i den betydning, der er ældre end Marx og stadig mødes hverdagsligt, nemlig som en ad hoc-inddeling af samfundets medlemmer med en klar bevidsthed om, at de ikke er lige.

75ø: Relevant statistik i Hans Chr. Johansen, *Dansk økonomisk statistik* Danmarks historie 9, udg. af Aksel E. Christensen (København: Gyldendal, 1985), tabel 1.1, 10.2, 10.4, 10.5; Svend Aage Hansen, *Økonomisk vækst i Danmark*, 3. udg. (København: Akademisk Forlag, 1983), Bilagstabel 1, 3, 6.

75m: Inspireret af, men lidt afvigende fra, klassikeren Reinhart Koselleck, "'Erfahrungsraum' und 'Erwartungshorizont' - zwei historische Kategorien," i *Vergangene Zukunft: Zur Semantik Geschichtlicher Zeiten* (Frankfurt: Suhrkamp, 1979).

75m: *Ved 50 Aars-Jubilæumsfesten for Studenterne fra 1848 den 19. oktober 1898*, (København, 1898).

76m: Regeringerne "Danske regeringer 1848-1901," benyttet 22. januar 2025, <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/danske-regeringer-1848-1901/>; "Danske regeringer 1901-1924," benyttet 22. januar 2025, <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/danske-regeringer-1901-1924/>.

77m: Udviklingen i det offentlige forbrug," i *Baggrundsnotat til Dansk Økonomi, efterår 2020* 3. bind., (De økonomiske Råd, 2020); Preben Etwil, "Danmark - offentlige tjenesteydelser," i *Danmarks Nationalleksikon* (https://lex.dk/Danmark_-_offentlige_tjenesteydelser, 2024); Hansen, *Økonomisk vækst i Danmark*; Anders Berg-Sørensen, Caroline Howard Grøn og Hanne Foss Hansen, *Organiseringen af den offentlige sektor*, 2. udg. (København: Hans Reitzel, 2016).

78m: Ingeniørerne er velstuderede: Henrik Harnow, "De københavnske ingeniører - et magtens netværk: ingeniørernes kamp for anerkendelse, indflydelse og prestige 1850-1940," i *Videnskabernes København*, red. af Thomas Söderqvist (Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 1998); Henrik Harnow, *Den danske ingeniørs historie 1850-1920. Danske ingeniørers uddannelse, professionalisering og betydning for den danske moderniseringsproces* Systimes teknologihistorie (Aarhus: Systime, 1998); Michael F. Wagner, "De politiske polyteknikere: politisering og professionalisering under systemskiftet," *Den jyske historiker* (1999).

78n: Peter Munk Christiansen, Birgit Møller og Lise Togeby, *Den danske elite* (København: Hans Reitzels forlag, 2001).

78n: Christoph Ellersgaard, Anton Grau Larsen og Markus Bernsen, *Magteliten: hvordan 423 danskere styrer landet* (København: Politiken, 2015).

79ø: Anne Løkke, "The 'Antiseptic' Transformation of Danish Midwives," i *Midwives, Society and Childbirth*, red. af Hilary Marland og Anne Marie Rafferty (London: Routledge, 1997), 107.

79m: *Lægeprognose 2021-2045. Udbuddet af læger og speciallæger*, (København: Sundhedsstyrelsen, 2022), 30, 53.

79m: *Indstilling angaaende Ansættelse og Lønning af Embedsmænd og Funktionærer samt angaaende Montering af Stiftelsen i Ryesgade*, (København, 1884).

79m: Danmarks Statistik, Statistikbanken, tabellen LONS11. <https://www.statistikbanken.dk/20326>

79n: Det kan man slutte ud fra de generationelt stigende frekvenser. *Uddannelsessystemet i tal gennem 150 år: Undervisningsministeriet 1848-1998*, (København: Undervisningsministeriet, 1998), 16-17.

79n: Ibid., 13.

79n: Lars Benjaminsen, "Chanceulighed i Danmark i det 20. århundrede: Udviklingen i intergenerationelle uddannelses- og erhvervschancer" (Ph.D. afhandling, Sociologisk Institut, Københavns Universitet, 2006).

80m: Kjær og Pedersen, 63-64; "Tal og fakta om Folketinget," benyttet 1. februar 2025, <https://www.ft.dk/da/folkestyret/folketinget/tal-og-fakta-om-folketinget>.

81ø: Ejvind Slottved, "skoleembedseksamen ", <https://lex.dk/skoleembedseksamen>.

81ø: Rasmus Dahl Løppenthin, "Magt-liste: Her er de civile supermagter," i *Altinget*, <https://www.altinget.dk/magasin/artikel/kraeftens-bekaempelse-og-aeldre-sagen-civile-supermagter>; Michael Baggesen Klitgaard og Asbjørn Sonne Nørgaard, "Afmagtens mekanismer," *Politica* 42, nr. 1 (2010). Henning Jørgensen og Flemming Larsen, "Fagbevægelsens institutionelle magttab og korporatismens krise," *Økonomi & Politik* 86, nr. 1 (2013).

82m: Den store oversigt i Klaus Bruhn Jensen red., *Dansk mediehistorie* (Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2016). Det første massemedium, dagspressen, i Jette D. Søllinge og Niels Thomsen, *De danske aviser 1634-1989* (København: Dagspressens Fond, 1988-1991).

83n: Tage Kaarsted, *Krise og krig: 1925-1950 Danmarkshistorie*, udg. af Olaf Olsen (København: Gyldendal & Politiken, 1991), 246-49, 92-96.

84m: Jacob Appel til Alexander Foss 24. december 1918. Rigsarkivet, Privatarkiv efter Foss, Alex, ingeniør, og 1. Hustru Margrethe, født Schultz.

84n: *Danmarks Haandværk og Industri ifølge Tællingen den 12. Juni 1906*, Statistisk Tabelværk 5. række, litra A; Nr. 7 (København: Det statistiske Departement, 1908), 54*; *Danmarks Haandværk og Industri ifølge Tællingen den 26. Maj 1914*, bind. Rk. 5, Litra A; 12, Statistisk Tabelværk (København: Det statistiske Departement, 1917), 42*.

85ø: Danmarks Statistik, statistikbanken.dk.

85m: Per Boje, *Ledere, ledelse og organisation 1870-1972 Dansk industri efter 1870* 5 (Odense: Odense Universitetsforlag, 1997); Per H. Hansen red., *Trangen til vækst. Danske erhvervsledere 1870-2011* (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2011); Christiansen, Møller og Tøgeby, 131-60; Christoph Houman Ellersgaard, Anton Grau Larsen og Martin D Munk, "A very economic elite: The case of the Danish top CEOs," *Sociology* 47, nr. 6 (2013).

86m: Danmarks Statistik, statistikbanken.dk. Tal for 2023. Udlandet:

<https://www.danskindustri.dk/arkiv/analyser/2024/9/25-danske-virksomheder-med-over-en-million-ansatte-i-udlandet/>

87n: Ellersgaard, Grau Larsen og Bernsen. Bemærk, at disse forfattere selv tolker erhvervselitens muligheder for generel indflydelse mere positivt. En lidt ældre analyse af erhvervenes netværk karakteriserer dem som indadvendte (men ikke lukkede). Datagrundlaget er dårligt i forhold til at forstå netværk, der rækker ud af selve erhvervslivet, men karakteristikken er interessant. (Thomas Schøtt, *Den økonomiske elites netværk* Magtudredningen (Aarhus: Magtudredningen, 2003).)

87n: R. Berg, *Brev- og Formularbog for Haandværkere* (København: Gyldendal, 1930), 3-6; *Den store Brev- og Formularbog: indeholdende 100 forskellige Anvisninger og Prøver paa at skrive: Almindelige Breve, Lykønskingsbreve, Forretningsbreve, Kontrakter, Dokumenter*, (København: Minerva, 1920), 39-40; A Kamp Schiøth og N. Vognsbøl, *Hvermands Brev- og Formularbog. En Haandbog for alle*, 3. omarbejdede og forøgede Udgave. udg. (København: Forenede Forlag, 1913), 304; *Hver Mands Brev- og Formularbog, indeholdende Mønsterbreve i alle forekommende Familieanliggender og kommunale Forhold, Anmeldelser og Klager, samt paalidelig Vejledning til*

Affattelsen af alle i det daglige Liv almindeligt forekommende Andragender og juridiske Dokumenter, 3. omarbejdede og forøgede Udgave. udg. (1890), 141-45.

88ø: *Den store Brev- og Formularbog: indeholdende 100 forskellige Anvisninger og Prøver paa at skrive: Almindelige Breve, Lykønskingsbreve, Forretningsbreve, Kontrakter, Dokumenter*, 23-25.

88m: Lisbet Thorborg, *Breve trin for trin*, 2. udg. (Albertslund: Synope, 2005-06), 2. bind., 7-51.

88n: Bjørn Andersen, "Du og De. En undersøgelse af en af danmarkshistoriens største sprogekampe og nogle bemærkninger hertil," i *Hilseformer & høflighed*, Modersmål-Selskabets Årbog bind. 2015 (Modersmål-Selskabet, 2015), 97-99.

89ø: Kaarsted, "Et udvortes tegn," 152.

89m: Marie Riegels Melchior og Mikkel Venborg Pedersen, *Moden i Danmark gennem 400 år* (København: Gad, 2022). Jf. 2. bind., 218.

89n: Jean-Pascal Daloz, "Political elites and conspicuous modesty: Norway, Sweden, Finland in comparative perspective," i *Comparative Studies of Social and Political Elites*, Comparative Social Research 23. Bind, (Emerald Group, 2007). Danske data er ikke brugt i den nordiske del af det sammenlignende studie, men intet tyder på, at Danmark er anderledes end det øvrige Norden. De øvrige sammenligningspunkter er Frankrig og Vestafrika, hvor formerne er anderledes. Et dansk studie antyder en baggrund: Rasmus T. Pedersen, Kristina J. Hansen og Lene H. Pedersen, "Citizens' aversion to pay raises for politicians: the risk of self-interest matter more than the promise of competence," *International Journal of Public Opinion Research* 34, nr. 1 (2022).

91ø: Stubager: 105.

91m: "Kvinder og mænd 2011," (Danmarks Statistik, 2011), 7-9. Om den privatretlige ligestilling Dübeck, kap. 6-9.

92ø: *Dansk Kvindesamfund*, https://lex.dk/Dansk_Kvindesamfund og opslag på de enkelte. Der er set bort fra den kortvarigt konstituerede Anne Bruun.

92m: Generelt om kvinder i eliten Anette Borchorst, "Køn og eliter," i *Kønsmagt under forandring*, red. af Peter Munk Christiansen, Birthe Møller og Lise Tøgeby (København: Hans Reitzel, 2002).

93m: Gregory Clark, *The Son also Rises: Surnames and the History of Social Mobility* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2014), 4.

93m: Ejlf Thomasen, Morten W. Langer og Carsten Steno red., *Danmarks 100 Rigeste 2024* (København: Økonomisk Ugebrev, 2024), 110.

94n: Hentet fra klassikeren James R. Beniger, *The Control Revolution: Technological and Economic Origins of the Information Society* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1986).

95m: Om nuancerne, se Jacobsen, 400-07.

95m: "Embedsed" i *Salmonsens Leksikon* (København: J H Schultz, 1918); "Grundloven [1953]," <https://regeringen.dk/grundloven/>, §27.

97m: Irina Doensig Bernstein, "Færre startede i nyt job i 2023 efter et par år med stor tilgang," <https://www.da.dk/statistik/jobskiftestatistik/2023/>.

97n: Den autoritative fremstilling er Anette Warring, *Historie, magt og identitet: grundlovsfejringer gennem 150 år* (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2004). Officiel erindring især ved grundlovsjubilæerne, 129-218.